

מורה נבוכים - רבי משה בן מימון

פתיחה

מטרתו הראשונה של ספר זה להסביר משמעויותיהם של שמות המופיעים בספרי הנבואה. חלק מן השמות האלה שמות משותפים, והסכלים פירושם באחת מן המשמעויות שעליהן נאמר שם משותף זה. חלק מהם שמות מושאלים, וגם אותם הם פירשו במשמעות הראשונה אשר ממנה נשאלו. חלק מהם מסופקים, ולפעמים ניתן לחשוב עליהם שהם נאמרים בהסכמה ולפעמים ניתן לחשוב שהם משותפים.

אין מטרתו של ספר זה להסביר את כולם לציבור הרחב, ולא למתחילים בעיון, ולא ללמד את מי שעיין במדע התורה בלבד, דהיינו, בהלכה; שכן מטרת הספר הזה כולו, וכל מה שמסוגו היא חוכמת התורה לאמיתה. יתר על כן, מטרת הספר הזה להעיר לאדם דתי, אשר נקבעה בנפשו והושגה באמונתו אמיתת תורתנו, ואשר הוא שלם בדתו ובמידותיו, והוא עיין במדעי הפילוסופים וידע את משמעויותיהם, והשכל האנושי משכו והביאו לתת לו את מקומו (הראוי לו), אך מנעוהו מכך פשטי התורה, ומה שהבין - או הוסבר לו - ממשמעויות אותם שמות משותפים או מושאלים או מסופקים, וכתוצאה מכך הוא נשאר נבוכ ונדחם. או שילך בעקבות שכלו וישליך מעליו מה שידע מאותם שמות, בחושבו שהוא משליך מעליו את יסודות התורה, או שישאר עם מה שהבין מהם ולא יימשך אחר שכלו, ונמצא שהוא פנה עורף לשכלו וסר ממנו ויהיה סבור עם זאת שהזיק לעצמו ופגם בדתו. הוא יישאר עם אותן אמונות מדומות, פוחד וחולה, ולעולם בכאב לב ומבוכה רבה...

סתירה או ניגוד הנמצאים בספר מן הספרים או בחיבור מן החיבורים, סיבתם אחת משבע סיבות. **הסיבה הראשונה** היא שהמחבר אסף דבריהם של אנשים בעלי דעות שונות, אך השמיט שמות בעליהם ולא ייחס כל דבר אל אומרו. בחיבור ההוא תמצא סתירה או ניגוד, מכיון שאחת משתי קביעות היא לשיטת פלוני והקביעה השנייה לשיטת אלמוני.

הסיבה השנייה היא שמחבר אותו ספר היתה לו דעה וחזר בו ממנה, ודבריו הראשונים והשניים נרשמו. **הסיבה השלישית** היא שאין דברים אלה כולם כפשוטם, אלא קצתם כפשוטם וקצתם משל שיש לו משמעות נסתרת. יש גם ששתי הקביעות הסותרות זו את זו כפשוטן הן משלים, וכאשר מבינים אותן כפשוטן הן סותרות או נוגדות זו את זו.

הסיבה הרביעית היא שיש תנאי שלא נאמר במפורש במקומו מתוך הכרח כלשהו, או שהנושאים שונים זה מזה ואחד מהם לא הוסבר במקומו, כך שבדברים נראית סתירה, אף שאין סתירה.

הסיבה החמישית היא הכרח שעשוי להיווצר בשעה שמלמדים ומביאים לידי הבנה. והוא שיש עניין עמוק כלשהו אשר קשה לציירו. המחבר נאלץ להזכירו או להניחו כהנחה מוקדמת להסברת עניין אשר קל לציירו ואשר מן הראוי להקדימו בהוראה לפני זה הראשון, שכן לעולם יש להתחיל בקל יותר. המורה יאלץ אפוא לוותר על דיוק העניין הראשון ולהסבירו בכל דרך שתזדמן לו ובעיון שטחי. הוא לא יתחיל לדקדק באמיתתו אלא יניח אותו בהתאם לדמיונו של השומע, כדי שהוא יבין מה שנדרש עכשיו להבין. מאוחר יותר יפורט אותו עניין עמוק ותובהר אמיתתו במקום הראוי לה.

הסיבה השישית היא שהסתירה חבויה ואינה מתבררת אלא לאחר הנחות מוקדמות רבות. ככל שדרושות יותר הנחות מוקדמות לגילוי הסתירה, כך היא חבויה יותר. הדבר נעלם מן המחבר והוא סובר שאין סתירה בין שתי הקביעות הראשונות. אך כאשר נוטלים כל קביעה מהן ומוסיפים אליה הנחה מוקדמת אמיתית ומתחייבת מסקנה, וכן עושים לגבי כל מסקנה, שמוסיפים אליה הנחה מוקדמת אמיתית ומתחייבת מסקנה, מגיע הדבר לאחר מספר שלבים לידי סתירה או ניגוד בין המסקנות האחרונות. כגון זה נעלם מעיני החכמים מחברי הספרים.

אבל ששתי הקביעות הראשונות תסתורנה זו את זו בצורה גלויה, אלא שהמחבר שכח את הראשונה בשעה שרשם את השנייה במקום אחר בחיבורו - זה פגם גדול מאוד. אדם כזה אינו נמנה בין האנשים שראוי להתחשב בדבריהם.

הסיבה השביעית היא הכרח לדון בדברים עמוקים מאוד אשר יש להסתיר חלק מענייניהם ולגלות חלק. לפעמים יש הכרח, על סמך אמירה מסוימת, לדון בעניינים אלה בדרך של קביעת הנחה מוקדמת כלשהי, ובמקום אחר יש הכרח לדון בהם בדרך של קביעת הנחה מוקדמת סותרת לזו. ראוי שההמון לא ירגיש בשום אופן בנקודת הסתירה ביניהם. יש שהמחבר נוקט בכל תחבולה כדי להסתיר זאת.

הסתירות הנמצאות במשנה ובפירושיהן הן על-פי הסיבה הראשונה... ואילו הסתירות או הניגודים הנמצאים בתלמוד הם על-פי הסיבה הראשונה והשנייה... ואילו הסתירות והניגודים המופיעים לכאורה בכמה מקומות בכל ספרי הנביאים הם מחמת הסיבה השלישית והרביעית, וכלפי עניין זה היתה כל ההקדמה הזאת מכוונת... מטרתנו אנו... להעיר על פסוקים אשר יש בהם לכאורה סתירות בדעות ובאמונות. אפס קצהו של זה יבואר בכמה מפרקי הספר הזה, כי עניין זה אף הוא מסתרי תורה... **אי-ההתאמות**

המצויות בספר זה הן מחמת הסיבות החמישית והשביעית. דע זה והבינהו לאמיתו והתעמק בו מאוד כדי שלא יביכו אותך כמה מפרקיו.

פרק א

צלם ודמות. האנשים סברו שצלם בלשון העברית מורה על תבנית דבר והמתאר שלו. זה הביא להגשמה גמורה בשל דבריו: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (בראשית א', 26). הם סברו שהאל הוא בצורת אדם, דהיינו, תבניתו ומתארו, ומכאן נבע בהכרח שיגיעו להגשמה מוחלטת ויאמינו בה. הם סברו שאם יעזבו אמונה זאת, יכחישו את הכתוב ואפילו יאפיקו את האל אם אינו גוף בעל פנים ויד כמותם בתבנית ובמתאר, אלא שהוא גדול יותר וזוהר יותר, לטענתם, ועוד, שהחומר שלו אינו דם ובשר. זהו, לפי מה שסברו קצה הגבול של הרחקת האל (מכל מה שלא ראוי לייחס לו).

אולם מה שראוי שייאמר כדי לשלול את הגשמות ולקבוע את האחדות האמיתית אשר אין לה אמיתות אלא בהרחקת הגשמות - את ההוכחה המופתית לכל זה עתיד אתה לדעת מתוך הספר הזה. כאן בפרק זה עלי רק להבהיר את המשמעות של צלם ודמות. אומר אפוא, כי השם המיוחד לצורה המפורסמת אצל ההמון, אשר היא תבנית הדבר ומתארו, הוא תאר. הוא אומר: יפה תאר יפה מראה (בראשית ל"ט, 6); מה תארו (שמואל א', כ"ח, 14); כתאר בני המלך (שופטים ח', 18). כן נאמר על הצורה המלאכותית: יתארהו בשרד... ובמחוגה יתארהו (ישעיה מ"ד, 13). זה שם שמעולם לא נקרא בו האלוה יתעלה חס וחלילה.

ואילו צלם נקראת הצורה הטבעית, דהיינו, העניין העושה את הדבר לעצם ולמה שהוא. וזאת אמיתתו באשר הוא הנמצא ההוא. אותו עניין באדם הוא אשר בו מתהווה ההשגה האנושית. בשל ההשגה השכלית הזאת נאמר עליו: בצלם אלהים ברא אתו (בראשית א', 27), ובשל כך נאמר: צלמם תבזה (תהלים ע"ג, 20), מכיוון שהבזיון דבק בנפש, שהיא צורת מין [האדם], ולא בתבניות האיברים ובמתאר שלהם.

כמו כן אומר אני, שהעילה לכך שהפסילים נקראו צלמים היא שמה שרצו להשיג בהם היא המשמעות שייחסו להם מן הסברה, לא תבניתם והמתאר שלהם. וכעין זה אומר אני על צלמי טחוריים (שמואל א', ו', 5), כי הכוונה בהם היתה המשמעות של הרחקת מכת הטחורים ולא תבנית הטחורים.

אך אם אין מנוס מכך שצלמי טחוריים וצלמים יתייחסו לתבנית ולמתאר, אזי יהיה צלם שם משותף או מסופק הנאמר על צורת המין ועל הצורה המלאכותית ועל הדומה לה, כגון תבניות הגופים הטבעיים והמתארים שלהם. ובדבריו נעשה אדם בצלמנו (בראשית א', 26) תהיה הכוונה במלה זאת לצורת המין, אשר היא ההשגה השכלית, ולא לתבנית ולמתאר.

הבהרנו לך אפוא את ההבדל בין צלם ותואר והבהרנו את משמעות צלם.

דמות, לעומת זאת, הוא שם מן דמה. הוא מציין גם דמיון בעניין מופשט, שהרי דבריו דמיתי לקאת מדבר (תהלים ק"ב, 7) אינם אומרים שהוא דמה לקאת בכנפיה ונוצותיה, אלא שיגונו דמה ליגונה.

כמו כן כל עץ בגן אלהים לא דמה אליו בְּיָפִי (יחזקאל ל"א, 8) מציין דמיון בעניין היופי. חמת למו כדמות חמת נחש (תהלים נ"ח, 5); דמינו כאריה כסוף לטרף (תהלים י"ז, 12). כולם מציינים דמיון בעניין מופשט, לא בתבנית ובמתאר.

כן נאמר: דמות הכסא; דמות כסא. הדמיות היא בעניין הרוממות והשגב, לא בהיותו מרובע ועבה, ולא באורך רגליו, כאשר חושבים העלובים, וכן: דמות החיות (יחזקאל א', 13). ומכיוון שהאדם נתייחד בעניין מופלא מאוד שבו, אשר איננו באף אחד מן הנמצאים שמתחת לגלגל הירח, והוא ההשגה השכלית, ששום חוש, איבר או צלע אינם מפעילים אותה, דימה אותה להשגת האלוה אשר איננה נזקקת לכלי, אף כי לא דמיות באמת, אלא לכאורה.

בגלל העניין הזה, דהיינו, בגלל השכל האלוהי הדבק בו, נאמר על האדם שהוא בצלם אלהים ובדמותו, לא שהאל יתעלה הוא גוף, כך שיהיה בעל תבנית.